

אלחנן פרינץ

בלעם הוא לבן

לע"נ סבתי,
אשת חיל עטרת בעלה ובנותיה
מרת אסתר ברסלאואר

- א. מבוא
- ב. היחס בין בלעם ללבן
- ג. מקום מגוריהם
- ד. נבואה - "ונביאי תרמית לבם"
- ה. "ויקסמו קסמים וינחשו"
- ו. "אוהב כסף לא ישבע כסף"
- ז. כוחם בפיהם - "בפה חנף ישחית רעהו"
- ח. מטרת חז"ל בזיהוי בלעם ללבן
 1. רצונו של לבן לעקור את עם-ישראל
 2. רצונו של בלעם לעקור את עם-ישראל
- ט. סיכום

א. מבוא

מפשטם של מקראות נראה לכאורה שבלעם בן בעור בדומה לשאר הדמויות בתורה, הינו דמות השייכת לתקופה מסויימת ולמקום מסויים. ברם, בהתבוננות מעמיקה יותר ניתן לראות ששורשה ומקורה של דמות זו טמון בדמותו של לבן הארמי, עד כדי כך שיש שזיהו ביניהם. במאמר זה נסקור את הדעות השונות בנושא, נבדוק את המניעים לדמיון זה, ואת הרעיון הטמון בו.

ב. היחס בין בלעם ללבן

חז"ל ניסו לקשור בין בלעם ללבן על-ידי סוגים שונים של קירבה משפחתית. יש שטענו שבלעם הוא בנו של לבן: הגמ' במסכת סנהדרין דף קה,א אומרת: "...תנא הוא בעור הוא כושן רשעתיים הוא לבן הארמי". ובלעם בן בעור (במדבר כב, ה), הרי שבלעם הוא בנו של לבן.

אחרים סברו שבלעם הוא נכדו של לבן: כפי שמופיע בזוהר הקדוש (וישלה לג): "והיינו דאמר בלעם בר בריה...". וכתרגום הסולם (שם): "בלעם בן בנו של לבן...". וכן אומר הזוהר (וישלה כב, כג) בהמשך פרשת וישלה: "לבן הארמי... אביו של בעור הוא, ובעור היה אביו של בלעם...".

והיו שזיהו את בלעם ולבן כאותה דמות ממש: על הפסוק (במדבר כב, ה): "וישלה מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה...". אומר התרגום יונתן בן עוזיאל: "...לבן הארמי הוא בלעם...".¹

לאור שלש שיטות אלו בחז"ל ניתן לראות שישנו קשר הדוק בין לבן הארמי ובין בלעם בן בעור.

האבן-עזרא (בראשית לו, לב) התייחס למדרשים שהובאו כפרשן ההולך ע"פ פשט הפסוקים, וטענתו היא:

בלע בן בעור - איננו בלעם וגם בלעם איננו לבן הארמי, ויתכן שדרך הדרש בעבור היותו מנחש כמוהו.

כלומר: לפי האבן-עזרא בלעם ולבן הם שני אנשים שונים ויתכן שבדרש יש ביניהם מכנה משותף.

מהם הגורמים המשותפים לשתי הדמויות, מעבר לעובדת הניחוש אותה ציין האבן-עזרא?

ג. מקום מגוריהם

ארץ מוצאו של לבן הארמי היא ארם נהריים. אליעזר עבד אברהם נשלח לארם נהריים בכדי לחפש אישה ליצחק - בעיר נחור - אחי אברהם, כלשון הפסוק (בראשית כד, ז): "...ויקם וילך אל ארם נהריים אל עיר נחור". בעיר זו התגוררו בתואל ומשפחתו (ובניהם לבן), ושם פגש אליעזר את אשת יצחק העתידי - רבקה.

אף בלעם חי בארם נהריים. כשבלק שולח שליחים נאמר (במדבר כב, ה): "אל בלעם בן בעור פתורה אשר על הנהר...". הנהר הוא רמז לארם נהריים², כפי שנאמר במפורש בספר דברים (דברים כג, ה): "...ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהריים לקללך".

1. וכן הוא מתרגם על במדבר לא, ח. וכן איתא בתנחומא ויצא, יג. ובתנחומא בלק, יב. ומובא עוד בעץ יוסף על סנהדרין קה,א. ובשלי"ה "תורה שבכתב", חיי שרה. וברד"ל אות מ' על פרקי דרבי אליעזר פרק לו.
2. וכן נאמר במדבר כג, ז: "מן ארם יחני בלק".

בלעם הוא לבן

ד. נבואה - "ונביאי תרמית לבם" (ירמיה כג, כו)

בהקבלת הפסוקים העוסקים בהתגלות ה' ללבן ובלעם, ניתן למצוא מספר נקודות משותפות, וביניהם: זמן ההתגלות, התואר "נביא" ומטרת ההתגלות.

א. אצל לבן נאמר (בראשית לא, כד): "ויבא אלהים אל לבן הארמי **בחלום הלילה** ויאמר לו השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע".

ובדומה לכך נאמר אצל בלעם (במדבר כב, ט): "ויבא אלהים אל בלעם **לילה** ויאמר לו אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם ואך את **הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה**". נמצא שזמן הגילוי אצל שניהם היה בלילה, ע"י הקב"ה בעצמו.

ב. אומרת הגמרא (בבא בתרא טו, ב):

שבעה נביאים נתנבאו לאומות העולם ואלו הן: **בלעם ואביו³** ואיוב, אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהו בן ברכאל הבוזי.

ובהמשך לגמרא בסנהדרין (סנהדרין קה, א), שהזכרנו לעיל, שלבן הוא אביו של בלעם, ממשיכה הגמרא ואומרת: "כתיב 'בן בעור' וכתיב 'בנו בעור', אמר רבי יוחנן: אביו - בנו הוא לו **בנביאות**". וכדברי רש"י שם: "בנו הוא - לבלעם בנביאות, שבלעם גדול מאביו היה **בנביאות**". נראה מהגמרא שאף שבלעם היה גדול מלבן בנבואה, שניהם זכו בתואר נביא.

ע"פ פירוש הסולם (וישלה ט) לבן ובלעם היו נביאים, אך לשיטתו הם היו באותה דרגה:

...בוא וראה מה כתיב בבלעם: "ויבוא אלוקים אל בלעם לילה", בלבן כתיב:

"ויבוא אלוקים אל לבן הארמי בחלום הלילה", הרי שלבן היה גדול כמו

בלעם...⁴

ג. נראה להוסיף מהבנת הפסוקים, שגם מטרת ההתגלות היתה זהה אצל לבן ובלעם. אצל לבן ישנה הנחיה ברורה של הקב"ה (בראשית לא, כד): "**השמר לך** פן תדבר עם יעקב מטוב ועד רע", וכן אצל בלעם מופיעה אזהרה (במדבר כב, ט): "**ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה**". כלומר, אצל שניהם מטרת ההתגלות היא אזהרה פן יפגעו בישראל.

היוצא מדברינו הוא כי שלושה עניינים נבואיים משותפים ללבן ובלעם לפי הנאמר בתורה: ההתגלות בלילה ולא ביום, אזהרת הקב"ה לבל יזיקו לישראל, והתואר שזכו לו "נביא בגויים".

3. התוספות שם בד"ה "בלעם ואביו" אומר: "כדאמר במגילה טו, א, כל ששמו ושם אביו בנביאות בידוע שהוא נביא בן נביא".

4. הגילוי ללבן דוקא בלילה מוזכר גם במדבר רבה פרשה כ, יב: "למה נגלה על בלעם לילה - לא היה ראוי לרוח הקודש לפי שכל **נביאי הגויים** בלילה מדבר עמהם".

ה. "ויקסמו קסמים וינחשו" (מלכים ב, יז, יז)

אחד הדברים הבולטים שמאפיינים גם את לבן וגם את בלעם הוא: היותם קוסמים, מכשפים ומנחשים.

ע"י כוחות טומאה אלו ניסו שניהם להזיק ולהרע: לבן - לישראל - האיש הפרטי. בלעם - לישראל - העם.

לבן בשיחתו עם יעקב אומר (בראשית ל, כז): "...נחשתי ויברכני ה' בגללך", כלומר (רש"י שם): "מנחש היה, נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה...". וכדברי הזוהר (ח"ב, סד): "לבן חכם היה בכישוף...".⁵ וכן אומר הזוהר שבניחוש רצה לפגוע בעם-ישראל (בסולם שם):

וכן בלבן כתוב, נחשתי, שהסתכל בכשפיו ובקסמיו, כדי לדעת את עסקיו של יעקב. וכשרצה להאביד את יעקב, **בנחשים וכשפים שלו רצה להאבידו**, ולא עזב אותו הקב"ה...⁶

גם על **בלעם** מעידה התורה שהיה מנחש. בנסיונו השני לקלל את עם-ישראל, אומר בלעם (במדבר כג, כג): "כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל...". בלעם נוכח לדעת שהקב"ה מגן על עם-ישראל ומשום כך כל נסיון גרימת נזק לעם לא יועיל.

בדרכו לנסיון השלישי מבין בלעם (במדבר כד, א): "...כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל ולא הלך כפעם בפעם לקראת **נחשים** וישת אל המדבר פניו". היות ועם-ישראל מבורך, מחליט בלעם לנקוט בשיטה אחרת ולנטוש את דרך הנחשים.

במקורות נוספים מוזכר כי "כוחו של בלעם בכישוף היה...". (זוהר ח"ב, רלז), ונזכיר מעט מהם.

בספר יהושע (יג, כב) ישנו איזכור של מיתת בלעם: "ואת בלעם בן בעור **הקוסם** הרגו בני ישראל בחרב...".⁶

רש"י במדבר לא, ו, אומר:

וכלי הקדש - זה הארון והציץ, שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין **בכשפים** והוא עצמו פורח עמהם...

מספר מקורות בחז"ל מתייחסים ללבן ולבלעם **במשותף** לגבי כוח כישופם וקוסמותם.

תרגום יונתן בן עוזיאל דורש על הכתוב "ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב" (במדבר לא, ח):

והוה כיון דחמא בלעם חייבא ית פינחס כהנא רדיף מן בתרוי עביד מילתא דקוסמין ופרח באויר שמיא... ואמר ליה הלא אנת הוא לבן ארמאה...

5. וז"ל: "לבן חכם היה בכישוף ובאלו כתרים תחתונים, וזה רצה לאבד את יעקב".
6. על השילוב בין התואר נביא לתואר קוסם באיש אחד, תמחה הגמרא (סנהדרין קו, א): "קוסם: נביא הוא!" ועל כך עונה שם ר' יוחנן "בתחילה נביא **ולבסוף קוסם**"

בלעם הוא לבן

(ויהי כאשר ראה בלעם החוטא את פנחס הכהן רודף אחריו עשה דבר כישוף ופרח באויר השמיים... ואמר לו (פנחס לבלעם) אתה הוא לבן הארמי...?).

רואים אנו כאן את כוח הכישוף של לבן, ובהכרח גם את זה של בלעם, שהרי לשיטת התרגום הם אותה הדמות ממש.

נמצא שגם לבן וגם בלעם בחרו לפגוע בישראל בדרך הכישוף - דרך הגורמת נזק לאדם, כפי ששנינו במסכת חולין (ז, ב):

אמר ר' יוחנן למה נקרא שמן כשפים? שמכחישין פמליא של מעלה.

ופירש רש"י שם:

כשפים - נוטריקון מכחישין פמליא של מעלה, שלא גזרו על אדם זה למות והוא מת על ידי כשפים.

ניתן לראות מדברי רש"י מה גדול ועצום כוחו של כישוף, אף אדם שלא נתחייב מיתה עלול למות מכוחות הכישוף. את עובדה זו ידעו לבן ובלעם, לכן בחרו באופן זה להזיק לישראל.

אך נעלם משניהם דבר חשוב (במדבר כג, כג): "כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל", ופירש הרמב"ן שם⁸:

...אין בנחש יעקב להרע או להיטיב להם, ולא קסם בישראל מזיק או מועיל...

הם שכחו כי עם-ישראל אינו העם המתאים למטרה נבזית זו. עם-ישראל הוא עם מבורך, והקב"ה מגן עליו ולא נותן לכוחות הטומאה לפגוע בו.

ו. "אוהב כסף לא ישבע כסף" (קהלת ה, ט)

נקודה מהותית נוספת המאפיינת גם את לבן וגם את בלעם היא אהבת הממון וחמדת הרכוש. שניהם לא הסתפקו במה שהיה להם ונשאו עיניהם לעבר רכושם וכספם של אחרים.

בספר בראשית (לא, מא), מסופר על דו-שיח בין יעקב ללבן בדבר שנות שהותו של יעקב שם ועבודתו עבור בנותיו. יעקב סוקר בפניו של לבן את עשרים השנים בהן עבד אצלו, ואת השכר שקיבל עבור כך: "ותחלף את משכורתי עשרת מניס". משפט זה מהווה ביקורת על אופן התשלום של לבן ליעקב. תנאי התשלום נשתנו ע"י לבן מספר רב של פעמים, לבן היה עסוק בנסיון להוריד משכרו של יעקב בלי שירגיש בכך, וזאת משום שלא יכול היה לסבול את הרעיון שיצטרך לתת מכספו לאדם אחר.

7. ע"פ פירוש יין הטוב על התרגום שם, וכן מובא בזוהר וישלח כב, כג: "כי הוא היה מכסף שבמכשפים וגדול הקוסמים... וכל מה שידע בלעם מלבן היה...". וכן איתא בזוהר וישלח לב.

8. וכן אומר החיזקוני שם: "אין שום נסיון מועיל ביעקב, ואין שום קסם מועיל בישראל לקללם".

אותו רעיון בא לידי ביטוי בסיטואציה אחרת בה מעורב לבן (בראשית כד, כט): "וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין", מדוע רץ?

רש"י במקום מבאר:

למה וירץ, ועל מה רץ? "ויהי כראות את הנזם" אמר: עשיר הוא זה, ונתן עיניו בממון.⁹

במפגשו של לבן עם יעקב, בבואו עם רחל מן הבאר, כתוב (בראשית כט, יג): "וירץ לקראתו ויחבק לו", גם כאן רש"י ממשיך בשיטתו (ע"פ מדרש רבה ויצא ע, יג):

כסבור ממון הוא טעון, שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים, "ויחבק" - כשלא ראה עימו כלום, אמר - שמא זהובים הביא והינם בחיקו. "וינשק לו" - אמר שמא מרגליות הביא והם בפיו.¹⁰

השפתי חכמים (בראשית כט, יג), מביא את דברי המהרש"ל שמתייחסים לקושי בדברי רש"י: כיצד יתכן שסיבת הנשיקה ליעקב היתה מתוך אמונה שיש בפיו מרגליות, והרי אין דרך להביא אבנים טובות בפה:

"וינשק לו" - בפיו... אלא יש לומר שדרך העולם כשאדם מביא אבנים טובות מביאם בסתר ואין מגלה אותם. לכן אמר - אנשק אותו ואפייסנו כדי שיגלה לי מה שיש לו. כלומר - "אמור לי היכן האוצרות שהבאת עימך".

בהמשך, לבן נרגז כולו לנוכח העובדה שמצוי בביתו אדם שנהנה ממזונו ורכושו ואינו משלם על כך מאומה. הדבר הטרידו עד כדי כך שהלך ושאל באלוהיו לעצה. וכפי שמופיע במדרש ילקוט ראובני (בראשית, ויצא ד"ה "ויאמר לבן"):

"ויאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתני חנם" (בראשית כט, טו)... ועתה יש לשאול, מה ראה לבן לדבר עם יעקב הכי אחי אתה, אמר לבן בלבו, זה שבא בביתי בידים ריקנות ויאכל וישתה עמי חדש או ימים, ונתמלא חימה, והלך אצל התרפים שלו ועבד עבודתו לפנייהם כמנהגו, ושאל להם מה טיבו של זה האורח שבא לביתי ואוכל את לחמי חנם, אם אגרש אותו או מה אעשה. והיה מבקש מן התרפים עצה איך מתנהג בו. השיבו לו שיזהר שלא ישלחו מביתו, שכוכבו ומזלו כל כך עליון שאין כמותו, וכל אשר יעשה יצליח...¹⁰

דבר זה ממחיש לנו עד כמה חמדת הממון וצרות העין מאבדת את ישירות השכל של האדם.

9. עיין שם ב"לבוש האורה" המסביר את ריצת לבן אחר ממונו של אליעזר מתוך חמדת הרכוש ולא מתוך רצון לכבד ולהכניס אורחים.

10. בסופו של המדרש, ניתן לראות שוב את ענין עקירת עם-ישראל: "אם אגרש אותו" מקביל לדברי בלעם: "וגרשתי" (במדבר כב, יא) וכן ענין הכוכבים והמזלות: "שכוכבו ומזלו כל כך עליון" דבר שגם כן מקביל לדברי בלעם, שאמר: "דרך כוכב מיעקב" (במדבר כד, יז).

בלעם הוא לבן

גילו המופלג של לבן (מעל תשעים ושמונה)¹¹ בעת מפגשו עם יעקב אבינו מבליט ומחדד עד כמה התאוה מטמטמת שכלו של אדם: לבן רץ בעודו זקן ישיש לעבר יעקב, לא מחיבתו אליו, אלא מפני שקיים סיכוי מסויים שהוא מחביא על גופו אוצרות כלשהן. הממון והרכוש סינוורו את עיניו של לבן.

גם אצל **בלעם** מצינו את שיגעון הרדיפה אחר הכסף (במדבר כב, יח): "...אם יתן לי בלק מלוא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה'..."¹². רש"י במקום מברר: "מלוא ביתו כסף וזהב" - למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים.¹²

מהפסוק עצמו אולי היינו טועים וסוברים שבלעם לא היה חפץ בממון כלל, אך חז"ל האירו עיננו ועמדו על דיוקו של הפסוק - שמעצם הזכרת בלעם את אופצית הממון שינתן לו (בעוד שבלק לא הזכיר כלל כסף אלא כבוד), למדים אנו על שחמדו עיניו וליבו כסף וזהב ללא גבול, כמו שמופיע באבות דרבי נתן (פרק כט, ד"ה "רבי"):

...שכן מצינו בבלעם הרשע שכיבד את בלק לשם ממון, שנאמר (במדבר כב, יח):
"ויוען בלעם ויאמר אל עבדי בלק אם יתן לי בלק מלוא ביתו כסף וזהב..."

המשנה באבות (ה, יט) נותנת קריטריונים לזיהויים של תלמידי אברהם אבינו מול זיהויים של תלמידי בלעם:

כל מי שיש בידו שלושה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו, ושלושה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע... עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה - מתלמידיו של בלעם הרשע.

המשנה אומרת שג' מידות שליליות הללו היו בבלעם: 'עין רעה' - שבגלל חמדת הממון הלך לקלל את ישראל. 'רוח גבוהה' - שהיה גאוותן כמו שנאמר (במדבר כד, טז): "נאם שומע אמרי א-ל ויודע דעת עליון". 'נפש רחבה' - בעל תאוה, שהרי בלעם יעץ להפקיר את בנות מואב¹³.

נמצינו למדים עד כמה "הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם" (אבות ד, כא).

אותה תאוות ממון של לבן ובלעם הקיפה אותם בכל רגע בחייהם. אם זה לבן שהיה מוטרד בכל רגע לגבי משכורתו של יעקב, או לגבי שהותו בביתו והנאתו ממזונו, ואם זה בלעם שעוד לפני שחשב בלק להציע לו כסף בעבור קללתו, כבר הציב תנאים, ורמז לחשקת ליבו בהון כספי.

11. ע"פ סדר עולם רבה פ"ב, לבן פגש את אליעזר בשליחותו למציאת אישה ליצחק, כשהיה מינימום בן שנה, יצחק נישא בגיל 40 ובגיל 60 נולד יעקב, ויעקב היה בן 77 כשהגיע ללבן. כלומר: $1+20+77=98$.

12. רש"י שם ע"פ מדרש תנחומא בלק ו.

13. במדבר לא, טז: "הן הנה היו לבני-ישראל בדבר בלעם למסר מעל בה' על דבר פעור ותהי המגפה בעדת ה'".

במיכה נאמר (מיכה ג, יא): "...ונביאיה בכסף יקסמו". הגם שפסוק זה מדבר על נביאי השקר בישראל, יכול הוא לתאר באופן קולע גם את שלוש האפיונים המרכזיים של לבן ובלעם: נבואה, חמדת הכסף וקוסמות וכישוף.

ייתכן שצירוף זה בפסוק מצביע על כך ששלושה דברים אלו גוררים זה את זה (משהו מעין "עבירה גוררת עבירה"): **נבואה** - שלא למטרה נכונה, ולא בהנחיית הקב"ה, גוררת אחריה **גאוה ותאוות ממון**, וזו מביאה עימה את הרצון **לכסף ולנחש** ולפגוע באחרים על ידי כך.

ז. כוחם בפיהם - "בפה חנף ישחית רעהו" (משלי יא, ט)

הן אצל לבן והן אצל בלעם כוח הדיבור בא לידי ביטוי. מעבר לכשפים ולקסמים, לשונם היתה חלקלקה, והם השתמשו בפיהם למטרות זדוניות, כגון: רמאות הזולת ופגיעה בישראל. ניתן לראות זאת בפסוקי המקרא ובמדרשי חז"ל.

לבן: בבוא אליעזר לבית בתואל לבקש את ידה של רבקה עבור בן אדונו - יצחק, אומר אליעזר למשפחתה (בראשית כד, מט): "...אם ישכם עושים חסד ואמת עם אדוני הגידו לי ואם לא - הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל". שלא כצפוי התגובה הראשונה בה אליעזר נתקל, היא תגובתו של אחי רבקה, לבן (בראשית כד, ס): "**ויען לבן** ובתואל..." - לבן הוא אינו אבי המשפחה ובכל זאת מוצא לנכון לפתוח פיו ולהיות במרכזו של הדיון על נישואי אחותו, דבר שמן הראוי לתת להוריו לעשות. לאחר שלן אליעזר את הלילה בביתם, מבקש אליעזר לשוב לבית אדוניו. גם פה לבן הוא הראשון שבוחר להתייחס לדברים ולהביע דעתו בענין, שנאמר (בראשית כד, נה): "**ויאמר אחיה** ואמה תשב הנערה איתנו ימים או עשור אחר תלך". בסיפור זה ניכר כוח הפה של לבן. לבן רואה עצמו כאחד שיש לו בכל מקום וזמן מה לומר וכיצד לשכנע.

כשיעקב מגיע לביתו של לבן, לבן עושה עימו מעין "הסכם תנאי עבודה": על יעקב לעבוד ברעיית הצאן כשבע שנים ובתמורה יקבל את רחל לאישה (בראשית כט, יח-כז). לאחר תומם של שבע שנות עבודתו, פונה יעקב ללבן על מנת לקבל את אשר הובטח לו, כלשון הפסוק (בראשית כט, כא): "...הבה את אישתי..." תשובתו הערמומית של לבן, גורמת לשבע שנות עבודה נוספות (בראשית כט, כו): "**ויאמר לבן** לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה". לבן, בכוח פיו, מנסה לתת ליעקב נימוק משכנע וכך יעבוד הוא אצלו שבע שנים נוספות.

בלעם: בלעם כלבן, ניחן גם הוא בכישרון הדיבור:

בלק מלך מואב רוצה לצאת כנגד עם-ישראל ומחפש את האדם המתאים ביותר לתפקיד. בלק יודע היטב כי לא ינצח את ישראל על-ידי חילות צבא או כוחות מלחמתיים אחרים, אלא יוכל לפגוע בהם על-ידי מציאת אדם שאינו נופל בכהוא זה ממנהיגם של ישראל.

בלעם הוא לבן

רש"י ע"פ תנחומא מנמק מדוע דוקא בלעם הוא האיש המתאים לדרישותיו של בלק (רש"י במדבר כב, ד ע"פ תנחומא בלק ג) :

...ומה ראה מואב ליטול עצה ממדין, כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם, אמרו: מנהיגם של אלו במדין נתגדל, נשאל מהם מה מידתו, אמרו להם: אין כוחו (של משה) אלא בפיו. אמרו: אף אנו נבוא עליהם באדם שכוחו בפיו.

כלומר, בלעם נמצא המתאים ביותר לפגוע בישראל, מפני שכוחו שווה לכוחו של משה - והוא כוח הפה.

הזוהר (בלק רעט), מתייחס אף הוא לעניין בחירתו של בלעם ע"י בלק :

עבדו עובדא ופומא חסר מנייהו, דלישנהון אתבלבל ולא יכיל. אבל אנת, הוא **פומד שנון, ולישנד מתתקן** בטרין סטרין אלין, את אשר תבורך מבורך, ואשר תאור יואר, ההוא סטרא דאת בעי לסלקא לעילא בפומד ולישנד, איסתלק. והוא סטרא דאת בעי למילט, בחילא דפומד תילוט. וכלא בד תלייא, דהא עובדא אתתקן... אבל במלא לייא כלא... ואנת תשלים כלא בפומד...

ומתרגם הסולם :

משום שעשו מעשה והפה היה חסר מהם, כי לשונם נתבלבל ולא יכלו, אבל אתה בלעם, הרי **פיד שנון ולשונך מתוקן** בב' צדדים אלו: את אשר תברך מבורך, מצד אחד, ואשר תאור יואר מצד הב'. אותו הצד שאתה רוצה להעלות הוא מתעלה ע"י פיד ולשונך. ואותו הצד אשר אתה רוצה לקלל, תקלל בכוח פיד. והכל תולה בדך, כי המעשה כבר נתקן על ידי, אבל בדיבור תלוי הכל... **ואתה תשלים הכל בפיד.**

בדברים אלה בזוהר, מודגש שוב אותו כוח, אותה שנינות וחדות לשון שמטרתה היתה לשמש מקור פגיעה בישראל.¹⁴

את חומרת הנזק שניתן לגרום ע"י הפה ניתן להמחיש במשל הבא: מסופר על אחד שגידל אריה ואילף אותו, יום אחד אמר אותו איש לאריה: איזה ריח רע נודף מפיד! לאחר כמה דקות אמר האריה: אני רוצה לטרוף אותך אם לא תעשה את דברי. אמר לו: מה אתה רוצה? אמר האריה: אני רוצה שתחתוך לי את הרגל בסכין, עשה האיש כרצונו. כעת אמר לו האריה: תחבוש את הרגל, חבש לו וריפא אותו, ולאחר כשבוע נרפא הפצע. אמר לו האריה: עכשיו תחתוך לי את הרגל השניה. וכן עשה לו האיש כבראשונה, וכן עשה לו גם בשאר הרגליים. לאחר שנתרפאו הרגליים, אמר לו האריה: אתה רואה, חתכת לי את ארבעת הרגליים והן נרפאו, אבל את דבריך שאמרת לי שריח רע נודף מפיד, היאך תבריא?

14. הזוהר בפרשת בחוקותי, אף הוא מזכיר את כוח הפה של בלעם "תא חזי, בדיבור שבפה היה בלעם גדול מכל המכשפים שבעולם" וכן מפרש יונתן בן עוזיאל במטות לא, ח.

מכאן שהדברים שאדם מוציא מפיו, יש להם השפעה לטווח רחוק. מכה יכולה להירפא, אך הדיבור נשאר לעולם.

ואת זה ידע היטב בלעם, שכך הוא יוכל לפגוע פגיעה שלא תישכח לכל הדורות.

ח. מטרת חז"ל בזיהוי בלעם ללבן?

כל הנקודות המשותפות לשני האישים, עליהם עמדנו עד כה, מכוונות אותנו לחשוף את השורש העמוק יותר המשותף לשניהם, שורש זה הוא: עקירת עם-ישראל.

1. רצונו של לבן לעקור את עם-ישראל:

על הפסוק (דברים כו, ה): "א...ארמי אובד אבי..."¹⁵, דורשים חז"ל שזהו לבן שביקש לעקור את יעקב וזרעו מן העולם. כפי שאנו אומרים בהגדה של פסח:

צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן ביקש לעקור את הכל. שנאמר "ארמי אובד אבי וירד מצרים ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב"

"לעקור את הכל", משמעו: עקירת כל משפחת יעקב: נשיו, ילדיו, ורכושו, כך שלא ייבנה עם ישראל ממנו¹⁵.

וכן הסביר רש"י (שם):

"ארמי אובד אבי" - לבן ביקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאילו עשה, שאומות העולם חושב להם הקב"ה מחשבה כמעשה.

מקור נוסף בו ניתן לראות את מזימתו של לבן הוא הזוהר הקדוש (וישלה ל), בו נאמר: לבן לא רדף אבתריה דיעקב, בחילא דגוברין, לאגתא ביה קרבה, דהא חילו דיעקב ובנוי, רב מניה, אלא למקטליה בפומיה, ולשיצאה כלא...

וכתרגום הסולם:

לבן לא רדף אחר יעקב בכח אנשים לעשות עמו מלחמה, כי כוחם של יעקב ובניו היה גדול מהם, אלא רדף אחריו להרוג אותו בפיו ולכלות הכל...

15. וכמו שלבן עצמו אומר (בראשית לא, מג): "ויען לבן ויאמר אל יעקב, הבנות בנתי, והבנים בני, והצאן צאני, וכל אשר אתה ראה לי הוא...". להבנה שונה של הביטוי "לעקור את הכל", עיין בפירושו של הרב קלישר בהגדה של פסח עם פירוש "יציאת מצרים" הוצאת מופת עמי' סו, וכן בפירושו של השלי"ה בהגדת השלי"ה הוצאת אהבת שלום עמי' עז.

בלעם הוא לבן

2. רצונו של בלעם לעקור את עם-ישראל

הגמ' במסכת סוטה דף יא,א אומרת: "ג' היו באותה עצה¹⁶: בלעם ואיוב ויתרו". הגמרא דורשת שבלעם היה שותף בנסיון של פרעה להשמיד את זרעו של עם-ישראל במצרים. הוא היה אחד מהאנשים שהציעו לפרעה את עצת "הבה נתחכמה לו פן ירבה..." (שמות א, ט), שבעקבותיה גזר פרעה "כל הבן הילוד היארה תשליכוהו" (שמות א, כב)¹⁷.

מדרש תנחומא (בלק ה), לומד על רצונו של בלעם לעקור את עם-ישראל מתוך השוואתו לרצונו של בלק:

"הנה העם היצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קבה לי אותו" (במדבר כב, יא) - להודיע שהיה שונא אותם יותר מבלק. שבלק לא אמר קבה לי, אלא ארה לי. וזה אמר: קבה בפירוש, שנוקב השם ומפרש. בלק אמר: "ואגרשנו מן הארץ" והוא אומר "וגרשתי" מן העוה"ז ומן העוה"ב.

רצונו של בלק היה סילוק טרטוריאלי בלבד ואילו רצונו של בלעם היה גירוש מוחלט של עם-ישראל מן העולם.

נזכיר שניים ממפרשי המקרא הקלאסיים שזיהו בבלעם את הרצון לעקור את עם-ישראל:

בנבואתו של ישעיה על חורבן מואב נאמר (ישעיה טו, ה): "לבי למואב יזעק...". **ורש"י** במקום מפרש:

נביאי ישראל אינם כנביאי אומות העולם, בלעם היה מבקש לעקור את ישראל על לא דבר, ונביאי ישראל מתאוננים על פורענות הבאה על האומות.

על הפסוק במיכה (ו, ה): "עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור..." אומר האבן-עזרא שרצונו של הקב"ה היה להציל את עם-ישראל מעצת השמד של בלעם:

הזכיר החסד שעשה ה' עם ישראל על דבר עצת בלעם כשיעץ להשמיד הכל...

במבט בין השיטין בברכותיו של בלעם, ניתן למצוא רצון סמוי של בלעם לעקור את העם.

אחת הדרכים שבהם ניתן להזיק לזולת היא ע"י מניין נפשות ומניין רכוש. הדבר נלמד מהכתוב בפרשת כי-תשא (שמות ל, ב): "ולא יהיה בהם נגף בפקד אותם". ופירש רש"י: "שהמנין שולט בו עין הרע, והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד"¹⁸.

16. רש"י בד"ה עצה אומר: עצת "דנתחכמה לו"

17. נעיר שלפי המדרש הגדול (שמות ב, כג) עצת בלעם היתה שונה מעט בתוכנה: "דתנו רבנן שלושה יועצין היו לפרעה כשנצטרע, שאל לרופאים מה ירפא אותו. בלעם יעץ שיקח את היהודים לשחטן ולישטף מדמן ובו מתרפא..."

18. ע"פ שמואל ב, כד, א-י.

מדברי בלעם בברכתו את ישראל (במדבר כג, י): "מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל",
לומד הרב גורן¹⁹ שבלעם ניסה למנות את ישראל על מנת לפגוע בהם.

וכן ניסה בלעם להזיק לעם-ישראל על-ידי השלטת עין הרע²⁰, כדברי רש"י (במדבר כד, ב):

"וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו" - ביקש להכניס בהם
עין רעה.

נראה מדברים אלו שבלעם ניסה מספר דרכים כדי לפגוע בעם-ישראל, והם: א - השותפות
לגזרת פרעה, ב - מניית עם-ישראל, ג - השלטת עין הרע.

ט. סיכום

במאמר זה בחנו את הקשר שבין שתי דמויות במקרא: לבן ובלעם. ראינו דעות שונות
המקשרות בין דמויות אלו, ברם נראה שכולם יסכימו לכך שבלעם הוא בן-דמותו של לבן.

כמו כן ראינו שרבו הדברים המשותפים בין שתי דמויות אלה: שניהם מאותה ארץ מוצא,
לשניהם הקב"ה ניגלה באישון ליל ומזהירם לבל יזיקו לישראל. שניהם היו מנחשים
וקוסמים, שניהם חמדו ממון, וכוח הפה - ייחד את שניהם.

וכל זאת, הדבר המרכזי שבלט ואפיין את דמותם הוא רצונם לעקור, לכלות ולאבד את
יעקב וזרעו - עם ישראל, דבר שבעזר הקב"ה לא עלה בידם.

19. בספרו 'תורת המקרא', הוצאת האידרא, עמ' 303.

20. אומר הירושלמי במס' שבת פי"ד ה"ג: "רב ור' חייא רבה תרייהון אמרין - תשעים ותשעה מתים בעין ואחד
בידי שמיים".